

УДК

**НОВІ ЗАХОДИ АГРЕСИВНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЩОДО ПІДПРИЄМСТВ,
ОРІЄНТОВАНИХ НА ЕКСПОРТ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ***Філіпова Н.О.*

Визначено яким чином держави можуть втручатися у конкурентне бізнес-середовище, виявлені справжні причини та інтереси мега-конкурентів, проаналізовані наслідки недобросовісної конкуренції для українських підприємств і нашої країни.

Ключові слова: *агресивна конкуренція, високотехнологічна продукція, іранський ринок, економічні санкції.*

Успіх компаній, що експортують високотехнологічну продукцію, у конкурентоспроможності багато в чому визначається різноманітними векторами в корпоративному й глобальному ринковому середовищі. Саме тому конкурують і країни в умінні ефективно таке середовище створювати. Країни конкурують і тому, що глобальні ринки сьогодні відкриті й мобільні, а нові технології та глобалізація роблять їх не лише відкритими, прозорими, а й «негайними». Україна досить високо котирується за рівнем «винахідливості» населення (тобто розвитку технологічних ідей), якості науково-дослідної бази, освіти в точних науках, а також завдяки відносно непоганому стану базової інфраструктури. За кількістю інженерів і вчених ми в перших 25%, а за часткою експорту, який припадає на високі технології (понад 8%), — серед останніх [1]. При всій складності внутрішніх і зовнішніх конкурентних факторів для українських підприємств виявився ще один, досі відомий лише теоретично, - це конкуренція, зведена до рангу державної політики. У наявності переплетення конкурентоспроможності бізнесу із глобальною конкурентоспроможністю країн.

Серед останніх публікацій щодо агресивної конкуренції з боку могутніх держав на світовому ринку високотехнологічної продукції можна відмітити роботи Полунєєва Ю. [1], Пірожкова С.І. [2], Терещенка Ю.Ф. [3], Сімакова Д. [4], Ткача В. [5], Сироватка С. [6], в яких розглядаються причини та механізми втручання держав у конкурентне середовище суб'єктів господарювання.

Метою статті є виявлення нових заходів конкурентної політики на ринках високих технологій. Для досягнення цієї мети поставлені наступні завдання: визначити яким чином держави можуть втручатися у конкурентне бізнес-середовище, виявити справжні причини та інтереси мега-конкурентів, оцінити наслідки недобросовісної конкуренції для українських підприємств і нашої країни взагалі.

Нещодавно Сполучені Штати Америки почали періодично впроваджувати односторонні санкції проти компаній з Росії, Беларусі, Індії, Китаю, КНДР та ін., а в останні роки і проти українських підприємств, що, таким чином, набуло системного підходу до завоювання прибуткових ринків. Серед компаній, оголошених державним департаментом США, одна українська – ЗАТ „Запорізька регіональна зовнішньоекономічна асоціація”.

В чому суть американських санкцій? Санкції передбачають заборону цим компаніям на укладання угод з американськими офіційними структурами, отримання американської допомоги та автоматичну відмову у американських експортних ліцензіях. Формальною підставою для введення односторонніх санкцій стало порушення компаніями американського закону шестирічної давності „Про нерозповсюдження у відношенні Ірану”, який забороняє співробітництво з цією країною у сфері розповсюдження зброї масового знищення. Звинувачення полягає у тому, що існує велика ймовірність того, що компанії постачали в Іран один або кілька заборонених видів продукції. Це може бути обладнання, яке включене в багатосторонні експортні списки, товари, за допомогою яких можна створювати зброю масового знищення, крилаті та балістичні ракети, вироби з американського національного контрольного переліку, що відносяться до зброї масового знищення або ракетам. Проте ніхто так і не дізнався, про постачання яких саме виробів йде мова. Держдепартамент США не розголошує джерело інформації, на підставі якої прийнято рішення щодо введення санкцій, а лише посиляється на те, що надана інформація є достовірною.

Для того, щоб зрозуміти, чим викликаний інтерес США до Ірану і чому саме іранський ринок стає одним з найпривабливіших, наведемо лише деякі факти. Потрібно уявити наскільки величезний Іран. Його населення близько 72 млн. чоловік – це більше, ніж у Франції (61 млн.), Великобританії (60 млн.), Італії (58 млн.), не

кажучи вже про інші європейські країни. В Європі більше тільки Німеччина – понад 80 мільйонів чоловік, на Близькому та Середньому Сході трохи менше заселений Єгипет – 71 млн. Ще сильніше вражають розміри Ірану: його територія складає 1 648 000 кв. кілометрів. Порівняємо: площа Франції – 551 000, Іспанії – 505 000, Німеччини – 357 000, Італії – 301 000 кв. кілометрів. Якщо скласти ці цифри, то переконаємось, що Іран за розміром приблизно зіставлений із територією більшої частини Західної Європи – Іспанією, Францією, Італією та Німеччиною разом взятими! Це не впадає у вічі лише тому, що старовинна проекція Меркатора, що як і раніше лежить в основі всіх географічних мап світу, насправді викривляє реальні пропорції у розмірах країн та материків. Іран є також однією із найсильніших ісламських держав. Його військовий та політичний потенціал помітно вище, ніж у Пакистану, який володіє ядерною зброєю і пов'язаний із наявністю могутнього і недружнього сусіда – Індії, та союзом із США. Також Іран багаторазово перевищує потенціал країн Перської затоки та Аравійського півострова, жодна з яких не може порівнятись з ним у розвитку власної промисловості. Поступово Іран стає одним із ключових факторів у світовій нафтовій політиці. Експорт нафти і газу є основною статтею валютних надходжень держави (до 85%). Як відомо, Іран займає друге місце у світі після Саудівської Аравії за запасами нафти, маючи близько 10% всіх світових запасів нафти та 21% світових розвіданих запасів природного газу. За різними підрахунками експертів, світових запасів нафти і газу вистачить лише на 50-80 років. Саме тому напередодні енергетичної кризи США намагаються заволодіти найбагатшими енергоринокми.

Інтереси України в Ірані пов'язані, насамперед, із спільним виробництвом літаків АН-140 і тим величезним енергетичним потенціалом, яким володіє Іран. Але якщо по енергетичній лінії ніяких суттєвих проривів не було, то по лінії авіабудування успіхи очевидні. Товарообіг між країнами у 2005 році становив 600 млн. дол. США. У 2006 році цей показник очікується на рівні 1 млрд. дол. США, а в 2007 – досягне 2 млрд. дол. Іранський уряд намагається розвивати взаємодію у військово-технічній сфері з різними країнами в рамках реалізації 25-річної програми з переозброєння своїх збройних сил. В останні роки Іран помітно розширив економічні та військово-технічні зв'язки з Росією, КНР, Індією, ФРН, Швецією, Аргентиною.

В даному випадку США намагається розчистити ринок високих технологій для своїх компаній. Адже високотехнологічна та інноваційна сфера не тільки ризикова, а й високоприбуткова для комерційної діяльності. По суті це торгова війна, метою якої є заборона виходу на світовий ринок російських та українських технологій. Американці всіляко намагаються усунути сильних конкурентів з прибуткового ринку.

Дійсно, одну українську компанію навряд чи можна звинуватити в тому, що вона допомагає Ірану розробляти зброю масового знищення. ЗАТ “Запорізька регіональна зовнішньоекономічна асоціація” просуває на іранський ринок продукцію провідних українських підприємств, зокрема ВАТ “Мотор-Січ”, ВАТ „Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе”, а також інших компаній, продукція яких ще не була представлена або недостатньо представлена на ринку Ірану. Номенклатура поставок цієї компанії – це машинотехнічна продукція, промислове обладнання, металургійна продукція тощо. Отже, американські санкції – це ще один приклад недобросовісної конкуренції з боку США на світовому ринку високотехнологічної продукції, оскільки співробітництво з Іраном, у відношенні якого не діють жодні міжнародні санкції, українськими компаніями здійснюється суворо у відповідності до міжнародних угод. Тому санкції проти української компанії – виключно кон'юнктурне рішення. Адже в Україні діє жорстка система експортного контролю за продукцією подвійного та військового призначення, яка суворо виконується і всі міжнародні вимоги в цій сфері дотримуються. Тим більше, що „аналогічну продукцію постачають до Ірану багато іноземних компаній, в тому числі із країн-союзників США та НАТО” [7, с. 10]. Америка здатна сприймати своїх контрагентів тільки в двох якостях – як сателітів або конкурентів-противників. Але перше для українських підприємств неприйнятно, а друге виключає можливість кооперації за визначенням.

Є декілька цілей, які переслідують Сполучені Штати, вибравши не досить гідний їх спосіб економічної конкуренції. По-перше, США намагаються розширити свою присутність на багатому ринку Ірану, тому шукають способи блокування цієї країни в контактах із зовнішнім світом, зокрема, обмежують взаємовигідні відносини українських, російських та іранських компаній. Утім, незважаючи на жорстке американське законодавство щодо Ірану, в 2006 році конгрес США дозволив своїм компаніям постачати запасні частини до американських літаків, якими володіють іранські повітряні сили, з метою підтримки та лобіювання інтересів власних виробників.

З огляду на відсутність документального підтвердження підстав для введення санкцій, перелік підприємств,

які підозрюються у „забороненому” співробітництві з Іраном, формується наступним чином:

- включаються загальновідомі підприємства у сфері високих технологій,
- додаються науково-дослідницькі та учбові заклади тієї ж направленості, які навчають іноземних фахівців,
- перелік доповнюється будь-якими підприємствами, які мають якесь відношення до Ірану (кореспонденція, поїздки, постачання і т. ін.).

Далі все це „змішується” та озвучується. Потім відбувається формування „потрібної” суспільної думки, вигідної авторам, яка сприяє обґрунтуванню подальших протизаконних дій з їх боку. Тобто під різними приводами американський уряд приймає рішення, виходячи із власних інтересів. У наявності боротьба США за обмеження технічного прогресу Ірану. Проте є ще одна мета, яку переслідує уряд США шляхом введення санкцій на провідні компанії інших країн – це використання санкцій як тиск для того, щоб змусити своїх конкурентів укладати угоди під суворим наглядом з боку США. Так, у „чорний список” попали найкрупніші російські постачальники високотехнологічної продукції ФДУП „Рособоронекспорт” та АХК „Сухой” (нещодавно виключений із списку). Експерти схильні розцінювати дії головного конкурента як помсту за нещодавно укладені угоди з Венесуелою на постачання 24 винищувачів Су-30МК2 та іншої військової техніки [6, с. 20].

Діють каральні заходи протягом двох років. Правом достроково вивести якусь із компаній з-під дії санкцій володіє держсекретар США. За законом президент США може запропонувати конгресу переглянути санкції. Наприклад, донедавна НАСА було заборонено співробітничати з Роскосмосом у сфері запуску пілотованих космічних кораблів. Але після катастрофи шаттла „Колумбія” у 2003 р. американці попали у залежність від російських кораблів „Союз”. Саме тому у листопаді 2005 р. в закон були внесені поправки, які знімали обмеження на покупку НАСА місць у російських космічних кораблях [4, с. 13].

Цікаво прослідити реакцію офіційних відомств країн, компанії яких потрапили у „чорний список”. У зв’язку із введенням США санкцій проти кількох китайських компаній, МЗС Китаю висловив невдоволення та рішучий протест. Міністерство закордонних справ Білорусі розцінило санкції США проти білоруської компанії „Белзовнішпромсервіс” як спробу показати державу в „темних тонах”. Чергова спроба США привернути увагу до цієї теми є контрпродуктивною та не сприяє розвитку нормальних торгових відносин. Уряд Росії почав „масовану” кампанію, спрямовану на захист вітчизняних підприємств. МЗС України відреагував на конкурентний натиск менш жорстко та лише пообіцяв перевірити діяльність внесеної до „чорного списку” української компанії на предмет дотримання експортного законодавства.

Якщо ми проаналізуємо, проти яких компаній впроваджено санкції, то побачимо, що це провідні державні підприємства та наукові інститути. Отже, в Китаї – Пекінський інститут аеродинаміки, Пекінський інститут оптоелектронних технологій, Промислова корпорація „Велика стіна”, корпорація „НОРІНКО”, економічна та торгова компанія „ЛІММТ”, Східна корпорація наукового обладнання, Південна промислова науково-технологічна компанія, в Росії – ФДУП „Рособоронекспорт”, АХК „Сухой”, Тульське інструментально-конструкторське бюро приладобудування, державне підприємство „Базальт”, Ростовське авіапідприємство № 168 тощо. Компанія Elmstone Service and Trading FZE стала першою компанією з Об’єднаних Арабських Еміратів, яка відчула на собі важкість американських санкцій. До цих пір США волів не чіпати свого нафтоносного союзника в арабському світі. Практично всі із названих корпорацій входять в першу сотню найкрупніших промислово-індустріальних груп своїх країн. Зазначені країни є головними конкурентами США в галузі поставок продукції подвійного і військового призначення. Хоча держдепартамент США і наголошує, що санкції застосовуються лише саме до компаній, а не до країн та їх урядів.

Насправді це чергова неправомірною спроба змусити іноземні компанії діяти на підставі внутрішнього американського порядку. Санкції такого роду, які США в односторонньому порядку застосовують до інших країн та компаній, є очевидним політичним та правовим анахронізмом, особливо коли такі шага здійснюються під надуманим приводом. Приклад США показовий як не менш цікавий експеримент спроби установа світового порядку як наддержави — парадигма, що змінила парадигму балансу сил епохи «холодної війни». Очевидно, що на цьому шляху наявні серйозні втрати, і ми констатуємо це, розуміючи, що через безпрецедентність такої ситуації у світовій історії знаходження Сполученими Штатами своєї ролі у світі відбувається навампачки, методом проб і помилок [2].

Що робити українським підприємствам, коли мова йде про недобросовісну конкуренцію з боку США, зведену до рангу державної політики? Українські підприємства вже натрапляли на американський тиск по іранському вектору. В 1998 році Україна, після виснажливих переговорів зі США, вирішила таки відмовитись від проекту по виготовленню турбін для атомного реактору в Бушері. Американці стверджували, що всі зусилля з розвитку своєї атомної енергетики Тегеран перенаправить у військове русло та створить атомну бомбу – з напрацьованого у мирному реакторі плутонію. Сума перспективних збитків Харківського „Турбоатома” через розрив контракту з Іраном оцінювалась у 250 млн. дол. США [5, с. 45]. За відмову від Бушера США розраховались допуском України до режиму контролю за ракетними технологіями (РКРТ) і навіть погодились на те, щоб Україна залишила у своєму арсеналі бойові ракети „Скад” малого радіусу дії. Членство у РКРТ відкрило нам двері в міжнародний проект „Морський старт”. Проте турбіни були все одно поставлені до Ірану, але вже не українським заводом, а російським. А обіцянки США щодо допомоги у разі виконання Україною їх вимог часто залишаються лише обіцянками. Відмова від „турбінного” контракту ледве не коштувала українським підприємствам іншого високотехнологічного проекту – будівництва в Ісфахані авіазаводу для виробництва літака АН-140. Слід зауважити, що Сполучені Штати не забороняють Ірану розвивати атомну енергетику, але виключно на умовах співробітництва з власними компаніями.

Особливо важко розцінити бездіяльність України, яка вже двічі була об’єктом американських звинувачень у порушенні міжнародного режиму з контролю над розповсюдженням ракетних технологій, які так і не підтвердились. На початку цього десятиріччя Україну звинуватили у спробі продажу через Ефіопію та Китай до Іраку надсучасних систем ППО „Кольчуга”, що знов таки не підтвердилось. А американські відомства отримали доступ до секретних документів з українських високих технологій. Центральне розвідувальне управління США класифікує 21 вид так званих критичних технологій, які представляють для них особливий інтерес в будь-якій країні світу. Україна володіє 17 з них. В цьому переліку ядерні та космічні технології, засоби радіолокації, а також наявність у країні кібернетиків, фізиків та хіміків найвищої кваліфікації [6, с.38]. Крім того, Україна, за оцінками фахівців, входить до п’ятірки країн та виробників, які володіють передовими аерокосмічними технологіями (з 22 базових ракетно-космічних технологій національними виробниками опановано 17); в десятку найбільших суднобудівних країн та виробників і експортерів військово-технічної продукції [3, с. 6].

Україна досить обережно підходить до сегменту високотехнологічного співробітництва з Іраном, тим більше – до військово-технічного. Особливо це важливо в світі прийнятої 23 грудня 2006 року Резолюції Ради Безпеки ООН щодо іранської ядерної програми. Резолюція забороняє Ірану імпорт та експорт речовин і технологій, які можуть мати відношення до розробок атомної зброї та ракет. Проте багато європейських країн висловлюються за урегулювання „іранської проблеми” дипломатичним шляхом.

Які наслідки можуть очікувати українських підприємств та Україну як державу? По-перше, страждає український імідж, оскільки після відмови від потенційних контрактів на нас дивляться, як на ненадійного партнера. Виникають труднощі у фінансовій сфері – скорочується кількість уповноважених банків для проведення фінансових операцій між Україною та Іраном. Іранська сторона може ініціювати розірвання угод про співробітництво у митній сфері та торгове-економічне співробітництво, угод про запобігання подвійного оподаткування, може відмінити захист українських інвестицій на законодавчому рівні та ін. При найгіршому розвитку подій українським підприємствам прийдеться шукати нові, можливо менш привабливі, ринки збуту. Іран модернізує масштабну програму модернізації промисловості, яка включає придбання сучасного обладнання та технологій. У зв’язку з цим Іран зацікавлений у співробітництві з Україною, оскільки володіє обмеженими можливостями виходу на західні ринки в якості імпортера даної продукції. Інтерес українських підприємств до співробітництва з Іраном визначається загальною зацікавленістю нашої країни в реалізації свого потенціалу у сфері високих технологій на зовнішніх ринках. Тим більше, що Іран здатний оплачувати свої закупки за загальносвітовими схемами і в твердій валюті. При цьому іранський ринок залишається для вітчизняних постачальників політично проблемним. Зокрема, через позицію США, до якої Україна змушена прислуховуватись. Але штучне обмеження конкуренції не може існувати довічно. Це визначається тим, що Іран не вдалося ізолювати ні економічно (газові контракти), ні політично. Під дією цих двох чинників Україна може

віднайти своєрідний статус партнера у певному сегменті співробітництва, тим самим „демонополізувати” інтереси Росії, як основного привілейованого партнера. Але ця можливість може розглядатись Україною, в кращому випадку, лише у середньостроковій перспективі.

Безумовно, за єдністю «іранського» фронту стоять комерційні інтереси, насамперед у нафтогазовому, ядерному, оборонно-промисловому, автомобільному та інших секторах. Головним противником цієї програми є США, які вже 25 років застосовують проти Ірану економічні санкції та не виключають можливості застосування сили проти цієї країни. Утім, боротися з геоекономічною країною на рівні підприємства свідомо безперспективно. Але ж демонстрування грубої сили у конкурентному середовищі, в першу чергу, підриває довіру до цієї країни як до найкращого місця для ведення глобального бізнесу.

Проте серйозні постачальники високих технологій завжди готові до подібних конкурентних дій з боку США. Українські, російські та білоруські підприємства і без ділових контактів з Америкою справляються з вирішенням багатьох проблем, тому що звикли обходитися своїми силами. Самі американці розуміють, що ці санкції мало на що впливають, адже головна їх мета – змусити головних конкурентів скорегувати свої дії у відповідності до інтересів США. Але із санкціями нам не звикати, як і раніше, виробляти зразки високих технологій, яким, часто, немає аналогів у сучасному світі.

ВИСНОВКИ

1. Введення односторонніх санкцій з боку держдепартаменту США ще раз нагадують, що світ став однополярним. Той факт, що санкції висунуті згідно з внутрішнім законом США, змушує замислитись щодо правомірності таких дій. За цим ховається конкуренція за економічні преференції у співробітництві з Іраном. У наявності переплетення конкурентоспроможності бізнесу із глобальною конкурентоспроможністю країн.

2. Причини, які змушують могутні держави використовувати заходи недобросовісної конкуренції.

Економічні: блокування вигідного економічного співробітництва українських, російських та іранських підприємств; недобросовісні заходи конкуренції, за допомогою яких виштовхуються з привабливого іранського ринку іноземні організації, які встановили ділові контакти; завоювання іранського ринку високих технологій продукцією українських виробників, яка постачається Німеччиною, Італією, Росією та іншими країнами.

Наукові: боротьба США за обмеження технічного прогресу Ірану.

Політичні: спроба ізолювати Іран напередодні ситуації, аналогічної Іраку.

3. Оскільки Україна як держава вживає недостатньо заходів щодо забезпечення вітчизняних компаній підтримкою на світових ринках високотехнологічної продукції, українським підприємствам залишається просувати свою продукцію на іноземні ринки, прогножуючи серед вже відомих конкурентів і нового конкурента з боку впливових держав. Різниця полягає лише у суб'єктному складі конкурентів. Проте світова практика ще немає позитивного досвіду у конкурентній боротьбі „підприємство проти держави”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полунєєв Ю. Конкурентоспроможність країни як національна ідея. <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/538/49518/>
2. Пірожков С.І. Соціальний прогрес і проблеми безпеки. //Стратегічна панорама. – 2004. - № 4: <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/>.
3. Терещенко Ю.Ф. Міжнародний маркетинг високотехнологічної продукції: Автореферат дисертації канд. екон. наук: 08.06.01 / Українська академія зовнішньої торгівлі. – К., 2003. – 17 с. – укр.
4. США ввели санкції против «Рособоронэкспорта» и АХК «Сухой». //Военно-техническое сотрудничество. – 2006. - № 32. – С. 7-16.
5. Ткач В. Санкционный смотритель. //Defense Express. – 2004. – №10 (35). – С. 43-45.
6. Сыроватка С., Бардачева С. Шпионские страсти //Власть денег. – 2006. - № 45. – С. 38-41.
7. Хазбиев А. США – Россия: игра в санкции. //Военно-техническое сотрудничество. – 2006. - № 33. – С. 18-22.